

Livet som handledare

Umeå universitet

En regional rapport från Fackförbundet ST, Sveriges förenade studentkårer och TCO

Fackförbundet ST, SFS och TCO 2008-09-02.

Referens:

Inger Ehn Knobblock, utredare Fackförbundet ST
Telefon: 070-663 51 44

Jana Fromm, utredare TCO
Telefon: 08-782 91 10

Mattias Wiggberg, ordförande SFS doktorandkommitté
Telefon: 070-999 88 44

Sammanfattning av undersökningen

Resultaten i rapporten baseras på en undersökning SCB har gjort på uppdrag av TCO, Fackförbundet ST och Sveriges förenade studentkårer (SFS) under första kvartalet 2008. De nationella resultaten har presenterats i en tidigare rapport och den här rapporten om Umeå Universitet (UMU) är en del i en serie rapporter där resultaten har brutits ned på regional nivå. Undersökningen visar att:

- Drygt hälften av handledarna vid UMU anser att finansieringen av doktoranderna fungerar dåligt.
- Handledarna anser att externa finansiärer styr doktorandernas forskning, om än i något mindre utsträckning vid UMU än på den nationella nivån.
- Doktoranderna vid UMU finansieras i högre utsträckning via fakultetsanslag än på den nationella nivån.
- Behovet av handledning är betydligt större än handledarnas utrymme i tjänsten, något som gäller både vid UMU och på nationell nivå.
- Fyra av tio handledare vid UMU anser att doktoranderna förbereds på ett dåligt sätt för arbetsmarknaden utanför akademien.

Knappt hälften av handledarna vid Umeå universitet anser alltså att finansieringen av doktoranderna fungerar ganska eller mycket dåligt – och ungefär samma siffror gäller på nationell nivå. En skillnad som blir tydlig när man jämför de nationella resultaten med svaren från Umeå är att det är något vanligare att doktorander finansieras genom fakultetsanslag (48 procent vid UMU jämfört med 39 procent på nationell nivå) och något mindre vanligt med anslag från privata forskningsfinansiärer vid Umeå universitet (12 procent vid UMU jämfört med 18 procent på nationell nivå).

Ett annat område där det finns vissa skillnader mellan Umeå universitet och de nationella resultaten är hur man upplever att externa finansiärer styr doktoranders arbeten. På en nationell nivå är det 43 procent som anser att forskningsfinansiärer styr avhandlingsarbetet. Vid Umeå universitet är motsvarande siffra 35 procent. Den vanligaste styrningen från forskningsfinansiärer, såväl vid Umeå universitet som på nationell nivå, är via val av ämne. På nationell nivå är det dock en högre andel som tycker att finansiärerna har vissa förväntningar på resultaten (22 procent av dem som anser att viss styrning förekommer).

Hur mycket handledning man anser att doktoranderna behöver varierar i hög grad, men det är tydligt att behovet har större omfattning än det utrymme handledarna har i tjänsten för handledning. I undersökningen ställde vi också frågan om man använt sig av kollektiv handledning och i så fall hur man bedömer dess kvalitet och effektivitet. Svaren visar att de som har använt sig av kollektiv handledning överlag är mycket positiva. Man anser att handledning då blir mer effektiv och att kvaliteten ökar. Inställningen till den kollektiva handledningen på nationell nivå skiljer sig inte nämnvärt från den bild som tecknas vid UMU.

En dryg tredjedel av handledarna vid Umeå universitet har gått handledarutbildningen – jämfört med 47 procent på nationell nivå. Däremot har de handledare vid Umeå universitet som gått utbildningen en mer positiv inställning till utbildningens kvalitet. Nästan en femtedel vid Umeå universitet tycker dock att handledarutbildningen var av ganska låg kvalitet.

Efter avslutad forskarutbildning är det idag en tredjedel av landets nyblivna doktorer som stannar kvar inom högskolesektorn¹. Svaren från Umeå universitet visar att en högre andel än så av doktoranderna vid Umeå universitet stannar kvar inom högskolesektorn efter disputation – 52 procent av handledarna anger att deras doktorander framför allt stannar kvar inom högskolesektorn efter examen.

Ska de färdiga doktorerna få en positiv effekt på ekonomisk tillväxt i Sverige krävs det också att de arbetar i näringsliv och organisationer samt i kommunal och statlig verksamhet. Det är därför viktigt att de förbereds på ett bra sätt för arbete utanför högskolesektorn. Så är idag inte fallet. Nästan fyra av tio av handledarna vid Umeå universitet menar att doktoranderna förbereds på ett ganska eller mycket dåligt sätt för arbetsmarknaden utanför högskolesektorn, vilket kan jämföras med drygt tre av tio handledare på nationell nivå.

Handledarna menar att ansvaret för att förbereda doktoranden för arbete utanför akademien framför allt ligger på doktoranden själv. Man lägger också mycket ansvar på sig själv som handledare, drygt hälften menar att det också ligger på handledarens lott att förbereda doktoranden för arbetsmarknaden utanför högskolesektorn. Det är anmärkningsvärt att man lägger så mycket ansvar på handledare och doktorand när det rimligen borde ligga på universiteten och högskolorna. Svaren från handledarna vid UMU skiljer sig inte nämnvärt från svaren på den nationella nivån.

Sammanfattningsvis kan man säga att resultaten från undersökningen visar att handledarna vid Sveriges forskarutbildningar har ett stort ansvar för sina doktorander. Alltifrån att ordna finansieringen för doktoranden, ge dem handledning av god kvalitet trots att den avsatta tiden i deras tjänster inte är tillräckligt och inte minst, i samverkan med doktoranden själv, förbereda dem för arbete utanför högskolesektorn. Det är höga krav som ställs på handledarna i en av Sveriges viktigaste utbildningar.

¹ SISTER (2007), Den postdoktorala tiden för doktorsexaminerade läsåret 1998/99, Arbetsrapport 2007:60

Inledning

De senaste tio åren har forskarutbildningen blivit en central och viktig del i kunskaps- och innovationspolitiken i de flesta länder. Genom forskning produceras ny kunskap och idéer som ofta får spridning långt utanför den akademiska världen – bland annat för att en stor del av de nya doktorerna lämnar högskolesektorn. Inom forskningen initieras och förs också en viktig del av den samhällsliga debatten. Doktoranderna är vår framtida spetskompetens och att ha en forskarutbildning av god kvalitet är därför avgörande för Sveriges framtid.

I Sverige finns idag nära 18 000 forskarstuderande på svenska universitet och högskolor – nästan hälften är kvinnor. Varje år examineras ungefär 2 800 doktorander och ungefär lika många påbörjar en forskarutbildning. Ett flertal undersökningar har de senaste åren gjorts för att spegla doktorandernas syn på forskarutbildningen och handledningen. I den här rapporten byter vi perspektiv och lyssnar till vad handledarna har att säga.

Utvecklingen av antalet doktorander i Sverige
1962 var antalet doktorander 4 100 (16 % kvinnor)
1977 var antalet doktorander nästan tredubblat – 12 100 (23 % kvinnor).
2003 fanns 20 100 doktorander i Sverige (47 % kvinnor)
2006 hade antalet aktiva doktorander sjunkit till ca 18 000
En tydlig trend har varit en kraftigt ökande andel kvinnor på forskarutbildningen – i dagsläget är relationen män-kvinnor vid antagningen ungefär 50-50
* Källa: SCB Statistiska meddelanden UF 21 SM 0701, Universitet och högskolor: Forskarstuderanden och examina i forskarutbildningen 2006

Kvaliteten på forskarutbildningen beror i stor utsträckning på klassen på den handledning som doktoranderna får. Handledarna inom forskarutbildningen har både en viktig uppgift och ett stort ansvar. Enligt Högskoleverket har var fjärde doktorand upplevt brister i handledningen så allvarliga att de varit till hinder i forskningsarbetet. Men vad tycker då handledarna om forskarutbildningen – vilka problem och möjligheter ser de med handledningen och de förutsättningar som ges dem som handledare? Vi som värnar forskarutbildningen vill med den här rapporten lyfta fram handledarnas syn på forskarutbildningen. Det är vår förhoppning att vi därmed kan bidra till mer kunskap och fler idéer om hur vi framöver kan utveckla såväl handledarrollen som själva forskarutbildningen.

Undersökningen

Resultaten som redovisas i rapporten bygger på en enkätundersökning som SCB genomförde på uppdrag av TCO, Fackförbundet ST och Sveriges förenade studentkårer (SFS) under perioden januari 2008 till april 2008. Syftet med undersökningen var att bättre förstå hur handledare ser på den svenska forskarutbildningen i olika avseenden.

Undersökningen genomfördes som en postenkät med tre påminnelser. Populationen bestod av individer som tjänstgjorde som professor vid svenska universitet och högskolor och som handlett minst en doktorand under de senaste tre åren. Populationen skapades utifrån registret över personal vid universitet och högskolor, referenstidpunkt för registret var oktober 2006. För att ingå i urvalsramen skulle individen vara folkbokförd i Sverige per den 30 november 2007. Gästprofessorer och professor emeritus exkluderades ur urvalsramen.

Urvalet bestod av 2 403 individer och det var totalt 1 700 personer som svarade. Utav dessa var det 120 personer som antingen inte hade handlett doktorander under de senaste tre åren eller inte längre tjänstgjorde som professor vid ett svenskt lärosäte. Dessa 120 personer har behandlats som övertäckning och ingår därmed inte i resultatredovisningen av svaren. Svarsfrekvensen beräknas till 72 procent.

Urvalet stratifierades efter viktiga redovisningsgrupper – kön, vetenskapsområde och lärosäte. Vetenskapsområden som redovisades separat var det humanistisk-samhällsvetenskapliga, det medicinska, det naturvetenskapliga, det tekniska och SLU. Utöver de bakgrunds- och attitydfrågor som ingick i enkäten så hämtades följande variabler från register: kön, ålder, lärosäte, vetenskapsområde, födelseland, civilstånd samt kommun där individen var folkbokförd. Materialet har viktats och kalibrerats med hänsyn till bortfallet, så att det kan anses gälla för hela populationen – det vill säga professorer vid svenska universitet och högskolor som handlett doktorander under de senaste tre åren (respektive handledare vid Umeå Universitet).

De nationella resultaten finns redovisade i rapporten *Livet som handledare*. Resultaten har också brutits ned på lärosätetsnivå och redovisas i separata rapporter. När inget annat anges i rapporten är det resultaten för Umeå universitet (UMU) som åsyftas. De regionala resultaten för Umeå universitet bryts inte ner på kön, ålder eller vetenskapsområde eftersom urvalet är för litet för att analyser på den nivån ska vara statistiskt säkerställda.

Handledare på den svenska forskarutbildningen	
Antal handledare i populationen	4 165 (17 % kvinnor)
Genomsnittsålder	57 år
Åldersfördelning handledarna*	
44 – 54 år	33 %
55 – 64 år	50 %
65 år eller äldre	18 %
<i>En stor andel av handledarna kommer inom de närmaste 10 åren ha gått i pension</i>	
Fördelning på olika vetenskapsområden* (andel kvinnor inom respektive område)	
Humanistisk-samhällsvetenskapligt	30 % (25 %)
Medicinskt	25 % (19 %)
Naturvetenskapligt	17 % (12 %)
Tekniskt	24 % (8 %)
SLU	5 % (19 %)
<i>Majoriteten av handledarna har under de senaste tre åren handlett mellan två och fem doktorander.</i>	
* Avrundning gör att totalsumman inte blir exakt 100 procent.	

Populationen handledare vid Umeå universitet	
Antal handledare i populationen – Umeå universitet	246 (22 % kvinnor)
Genomsnittsålder	57 år
Fördelning på olika vetenskapsområden* (andel kvinnor inom respektive område)	
Humanistisk-samhällsvetenskapligt	35 % (26 %)
Medicinskt	40 % (23 %)
Tekniskt	24 % (14 %)
<i>Majoriteten av handledarna har under de senaste tre åren handlett mellan två och fem doktorander.</i>	

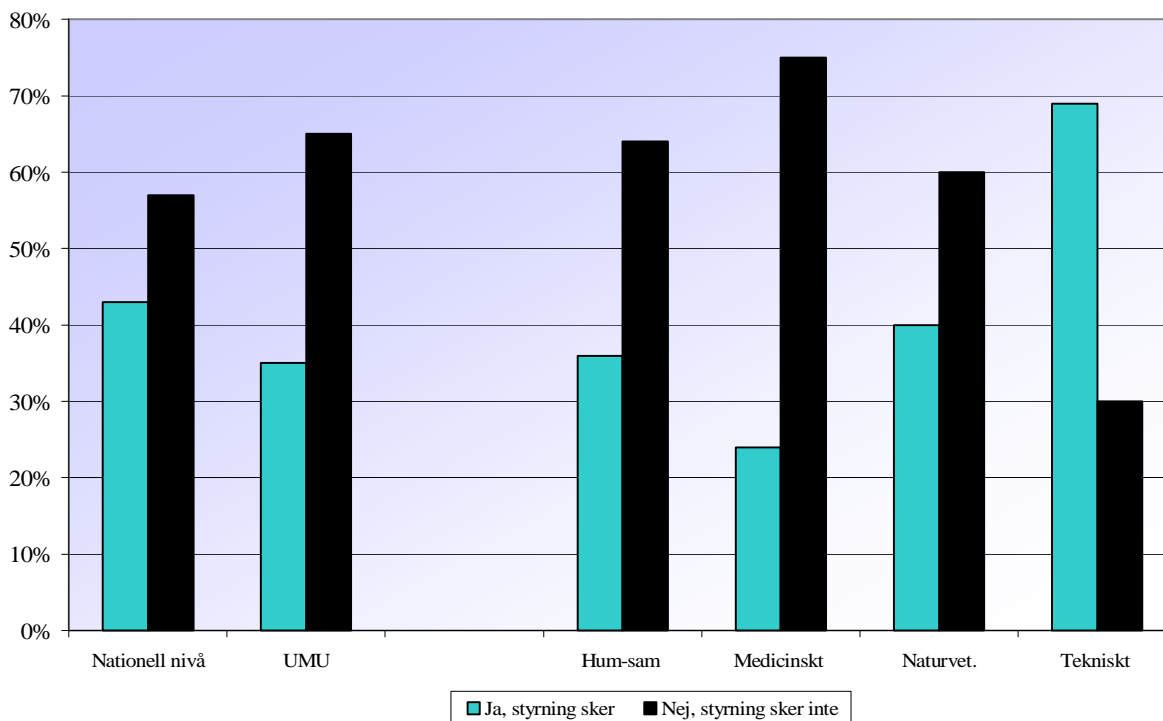
Resultat

Styrning från forskningsfinansiärer

Det blir mer och mer vanligt med så kallade externa finansiärer av forskning och forskarutbildning. Ett både starkt och självklart ideal är att forskningen ska vara fri. Därför ville vi fråga om handledarna uppfattar att finansiärerna vill styra arbetet i någon särskild riktning, och om så var fallet på vilket sätt.

En dryg tredjedel, 35 procent, av handledarna vid Umeå universitet anger att deras doktoranders avhandlingsarbeten styrs av åtaganden till en finansiär. Det är en något lägre andel än bland handledare på den nationella nivån: 43 procent av samtliga handledare som deltog i undersökningen anger att doktorandernas arbete styrs av finansiärer. Resultaten på nationell nivå visar att det finns stora skillnader mellan vetenskapsområden. Det är framför allt inom det tekniska vetenskapsområdet som styrningen finns, medan det framför allt inom det medicinska området inte upplevs finnas styrning i riktigt samma utsträckning.

Figur 1: Styrning av doktoranders arbete av åtaganden till finansiär – jämförelse nationell nivå, Umeå universitet och per vetenskapsområde (nationell nivå)

Val av ämne (81 procent) är det vanligaste svaret på frågan hur finansiärerna styr doktorandprojekten². Handledarna anser också att doktoranderna påverkas genom leveranstid och arbetets omfattning. Överlag skiljer sig svaren inte så mycket mot svaren på nationell nivå. Det finns dock ett par undantag. Vid Umeå universitet anser man att kvaliteten på

² Som andel av de 35 procent som anger att finansiärerna på något sätt styr doktorandernas avhandlingsarbete. Respondenterna kunde på den här frågan ange flera möjliga alternativ, varför slutsumman blir högre än 100 procent.

doktorandernas arbete i något högre utsträckning påverkas (17 procent), än vad man tycker på nationell nivå (11 procent). En andra, mer tydlig, skillnad är att man i mindre utsträckning tycker att finansierarna styr genom förväntningar på forskningsresultaten.

Tabell 1: Styrning från finansierare

	Umeå universitet*	Nationell nivå*
Val av ämne	81 %	84 %
Leveranstid	27 %	33 %
Arbetets omfattning	20 %	19 %
Kvalitet	17 %	11 %
Förväntade resultat	8 %	22 %
Val av metod	6 %	9 %
Val av teoretisk utgångspunkt	5 %	8 %

* Som andel av dem som anger att finansierarna på något sätt styr doktorandernas avhandlingsarbete. Respondenterna kunde på den här frågan ange flera möjliga alternativ, varför slutsumman blir högre än 100 procent.

Det är svårt att dra alltför långtgående slutsatser från en studie av det här slaget eftersom man inte ser vad som ligger bakom exempelvis handledarnas syn att forskningsfinansierarna har förväntningar på resultatet av doktorandernas forskning. Svaren från vår undersökning pekar dock på en inte helt oproblematiskt situation och visar att det är angeläget att diskutera hur forskningsfinansierare formulerar sina krav. Det vore därför intressant med en mer djupgående studie av handledarnas syn på kraven från externa finansierare.

Finansiering av doktorander

Eftersom finansieringen är väsentlig för möjligheten att genomföra en forskarutbildning ville vi ta reda på hur handledarna anser att den fungerar. Hälften av handledarna tycker att finansieringen fungerar bra, varav fem procent tycker att den fungerar mycket bra. Den andra hälften är mer kritisk – 13 procent tycker att finansieringen fungerar mycket dåligt, resterande 35 procent att den fungerar ganska dåligt. Mönstret ser likadant ut på nationell nivå.

Den vanligaste formen av finansiering av doktorander är enligt handledare vid Umeå universitet, i fallande ordning:

- ▶ Fakultetsanslag (48 procent)
- ▶ Anslag från statliga forskningsfinansierare (46 procent)
- ▶ Anslag från privata forskningsfinansierare (12 procent)
- ▶ En kombination av stipendier och anslag (8 procent)
- ▶ Stipendium (3 procent)

I undersökningen gör vi skillnad på fakultetsanslag och statliga forskningsfinansierare även om bådadera baseras på statliga medel. Däremot skiljer sig, som bekant, formerna för hur tilldelning av dessa medel sker. När vi i studien talar om statliga forskningsfinansierare avser vi aktörer så som Formas, FAS och Vetenskapsrådet. Vi är dock övertygade om att de

handledare som har svarat på enkäten inte har haft några problem med distinktionen mellan de två.

Jämför man med de nationella resultaten ser man att det vid Umeå universitet är något vanligare med fakultetsanslag (48 procent vid UMU jämfört med 39 procent på nationell nivå) och något mindre förekommande med anslag från privata forskningsfinansiärer även om skillnaden är ganska liten (12 procent vid UMU jämfört med 18 procent på nationell nivå).

Vi ville också veta hur anställningsförhållandena ser ut för doktoranderna. Därför ställde vi frågan om hur de försörjer sig. En stor majoritet av handledarna uppger att de har doktorander med någon form av anställning. Doktorandanställning och anställning som läkare var de vanligast förekommande svaren, 82 respektive 12 procent uppgav att deras doktorander försörjde sig på detta sätt. Att slutsumman blir över hundra beror på att man kunde ange flera svarsalternativ – har man flera doktorander är det ju möjligt att de inte har samma typ av försörjning.

Tabell 2: Doktorandernas försörjning

Hur försörjer sig handledarnas doktorander? ³	UMU	Nationell nivå
Anställning som doktorand	82 %	81 %
Utbildningsbidrag	5 %	10 %
Annan anställning inom universitet/högskola	7 %	6 %
Annan anställning utanför universitet/högskola	5 %	5 %
Företagsdoktorand	(1 %)*	4 %
Stipendium	3 %	5 %
Anställning som läkare	12 %	7 %

* Svaren inom parentes är inte statistiskt säkerställda eftersom det var för få svar på just dessa alternativ.

Svaren är inte direkt jämförbara med den officiella statistiken från SCB och Högskoleverket (som visar att endast 53 procent av landets doktorander har doktorandtjänst, 12 procent högskoletjänst och ytterligare 14 procent har anställning med forskningsanknytning utanför högskolan). Att det är en så stor diskrepans mellan svaren i vår undersökning och den officiella statistiken kan ha att göra med att handledare har tolkat andra former av anställning som doktorandtjänst. En annan förklaring är att handledarna ofta har, som nämndes ovan, flera doktorander med varierande försörjningsform. Om en majoritet av doktoranderna har en doktorandtjänst, medan övriga försörjer sig genom exempelvis utbildningsbidrag eller stipendier, kan handledaren ha angett doktorandtjänst som huvudsaklig försörjningsform. Doktoranderna kan också ha mer än en försörjningsform. Svaren på vår fråga illustrerar dock hur komplicerad doktorandernas finansieringssituation är.

Upplevt ansvar för finansieringen

Ansvar för forskarstuderandes ekonomiska situation faller ofta på handledaren. Vi ville därför undersöka hur handledarna ser på detta ansvar. Överlag känner handledarna ett stort ansvar för finansieringen av sina doktorander. Vid Umeå universitet är det drygt 77 procent av handledarna som i mycket stor utsträckning känner sig ansvariga för finansieringen av sina doktorander. Ytterligare tolv procent känner sig i ganska stor utsträckning ansvariga – totalt är

³ Flera alternativ kunde anges och slutsumman blir därför över hundra procent.

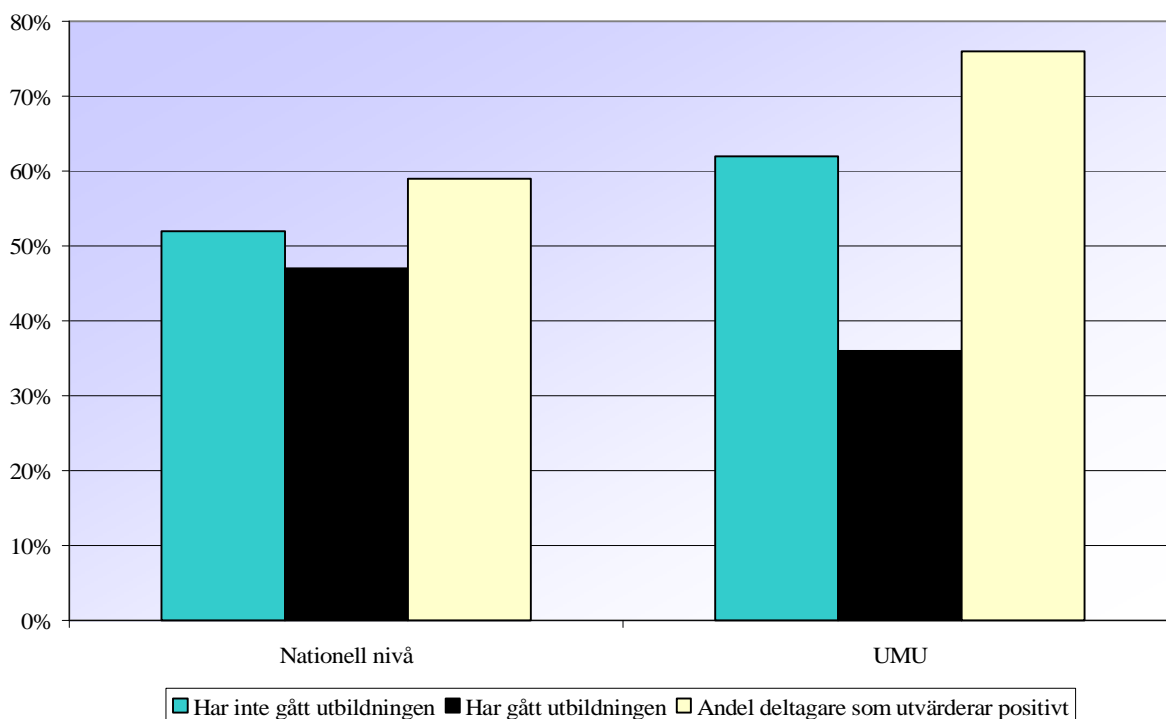
det 89 procent som i ganska stor eller mycket stor utsträckning känner sig ansvariga för finansieringen. Resultaten från Umeå universitet ligger på ungefär samma nivå som de nationella resultaten, där 73 procent av handledarna i mycket stor utsträckning känner sig ansvariga för finansieringen.

En försvinnande liten andel av handledarna vill ha utökat ansvar för finansieringen – två procent anger att de vill ha mycket större ansvar för finansieringen. Drygt hälften, 58 procent, vill snarare ha något mindre eller mycket mindre ansvar. Motsvarande siffror på nationell nivå är 54 procent.

Handledarutbildningen

Fler och fler röster höjs för att forskarutbildningen ska professionaliseras ytterligare. En viktig del av detta är handledarutbildningen. Därför ville vi ta reda på hur vanligt det är att handledarna har utbildat sig inför sin roll som handledare. Vid Umeå universitet är det en dryg tredjedel (36 procent) som har genomgått en formell handledarutbildning. Det är färre än vid många andra lärosäten; på nationell nivå är det 47 procent som anger att de har gått handledarutbildningen.

Figur 2: Deltagande i handledarutbildningen

Vi ville inte bara ha kännedom om hur många som genomgått en handledarutbildning. Vi eftersträvade också att veta hur handledare värderar utbildningens kvalitet. Resultaten från undersökningen visar att handledare vid Umeå universitet i något större utsträckning är nöjda med utbildningen; 76 procent av handledarna vid Umeå universitet menar att utbildningens kvalitet var ganska hög eller mycket hög vilket ska jämföras med 59 procent på nationell nivå. Trots de positiva omdömena från majoriteten av de svarande, anser nästan en femtedel att

utbildningen var av ganska låg kvalitet⁴. På en nationell nivå ser det ännu värre ut, där totalt 40 procent tycker att utbildningen håller ganska låg eller mycket låg kvalitet.

Eftersom kravet på handledarutbildning varit omdiskuterat inom akademien är det intressant att få kunskap om varför många professorer inte deltagit i någon utbildning. De som inte har genomgått handledarutbildningen har som främsta skäl angett att de inte anser sig behöva det. Svaren vid Umeå universitet följer samma mönster som i övriga landet. Hela 85 procent menar att de har skaffat sig motsvarande kunskaper genom sin långa erfarenhet som handledare. Ungefär 15 procent av alla handledare som inte gått utbildningen uppger att de inte har blivit erbjudna att gå en formell handledarutbildning⁵.

Möjligheter till kollegiala diskussioner om handledningen

Forskning visar att det är viktigt att kunna föra samtal om såväl sin roll som handledare som de eventuella problem som uppstår i handledarsituationen⁶. Därför undersökte vi vilka möjligheter handledarna har att föra den sortens samtal vid sin institution. En dryg tiondel (13 procent) uppger att de helt saknar möjlighet att tillsammans med sina kollegor i utvecklingssyfte diskutera utformning och genomförande av handledningen. De som har möjlighet att diskutera handledning med sina kollegor gör det framför allt i informella sammanhang (64 procent). Endast en fjärdedel har regelbundna samtal med sina kollegor i syfte att utveckla handledningen. Mönstret på nationell nivå ser likadant ut som vid Umeå universitet.

Omfattning på handledningen

Flera undersökningar visar att doktorander upplever att de får för lite handledning. Vi ville därför fråga handledarna om vilken omfattning de anser att handledningen bör ha. Det vanligaste svaret bland handledarna, såväl vid Umeå universitet som nationellt, är att en doktorand i genomsnitt behöver mellan 41 och 60 timmars handledning per termin.

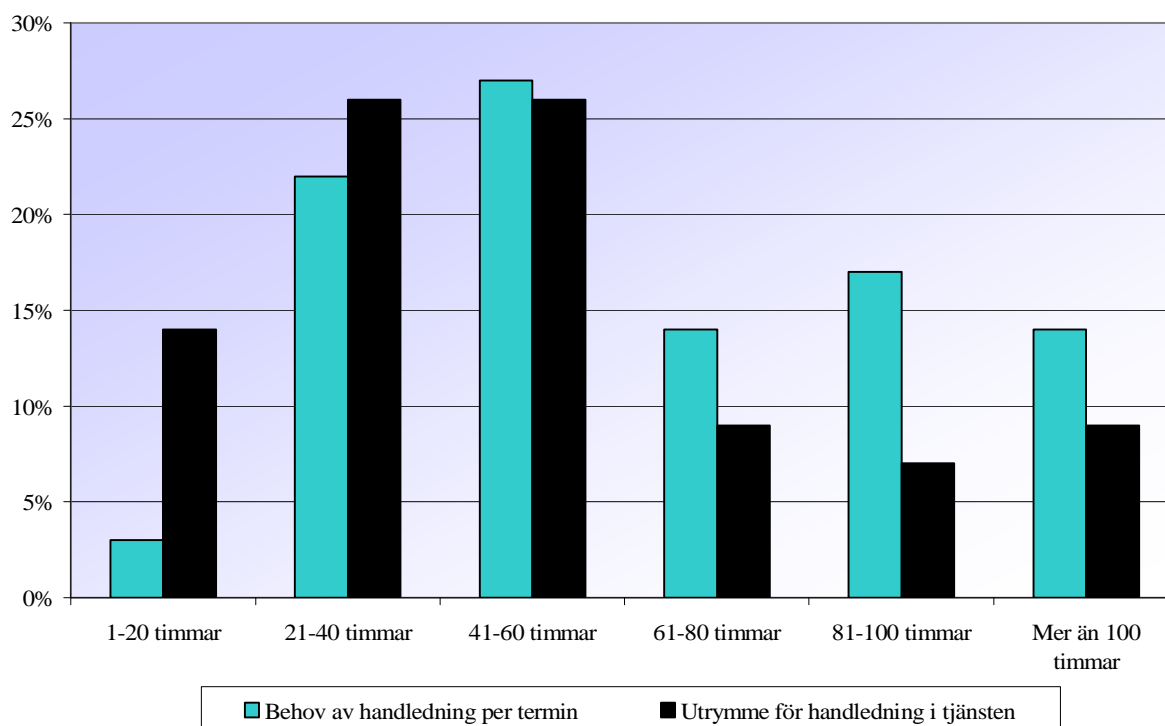
Frågar man istället handledarna hur mycket utrymme de har inom sin tjänst för att handleda doktorander blir bilden annorlunda. Det tydligaste resultatet, både vid Umeå universitet och nationellt, är att behovet av handledning vida överskrider tjänstetrymmet.

⁴ Resterande fem procent har inte besvarat frågan.

⁵ Att totalsumman blir över etthundra procent beror på att man kunde ange fler än ett skäl till varför man inte hade genomgått en handledarutbildning.

⁶ Appel, M. & Bergenheim, Å. (2005), *Reflekterande forskarhandledning. Om samarbetet mellan handledare och doktorand*. Lund: Studentlitteratur.

Figur 3:Handledning – behov och utrymme (Umeå universitet)

Den individuella studieplanen uppfattas oftast av de forskarstuderande som en tillgång, inte minst för att den ökar professionaliseringsgraden av utbildningen och förstärker oberoendet till såväl handledaren som institutionen. Med anledning av det frågade vi hur handledarna förhåller sig till den individuella studieplanen. En knapp tredjedel av handledarna vid Umeå universitet anser att den individuella studieplanen fungerar ganska dåligt eller mycket dåligt och fem procent använder sig inte alls av den. Inställningen till studieplanen på nationell nivå skiljer sig inte nämnvärt från Umeå.

De handledare som använder sig av den individuella studieplanen använder den framför allt som överenskommelse mellan handledare och doktorand (65 procent)⁷ och för avstämning (64 procent). En knapp tredjedel (29 procent) använder studieplanen som styrinstrument och drygt hälften (55 procent) använder den för att tillmötesgå formella krav.

Överlag anser professorerna att kraven på handledarna är rimliga, men det finns en viss tendens att i högre utsträckning tycka att kraven är något för höga än för låga; 17 procent anger att kraven är för höga jämfört med 10 procent som anger att de är för låga. Mönstret ser likadant ut på nationell nivå.

Individuell eller kollektiv handledning

Den vanligaste formen av handledning är så kallad individuell handledning. På senare år har det blivit något vanligare med kollektiv handledning. Från doktorandkollektivet hörs flera positiva röster kring denna form. Vi ville därför fråga de handledare som hade erfarenhet av det hur de upplever den kollektiva handledningen.

⁷ Att slutsumman blir över 100 procent beror på att man kunde ange fler än ett alternativ.

De handledare som uppger att de har använt sig av kollektiv handledning, 55 procent, är generellt sett mycket positiva till den formen av handledning. Man anser både att det är mer effektivt (71 procent anger att det är mycket eller något mer effektivt) och ger en bättre kvalitet på handledningen (81 procent mycket bättre eller något bättre kvalitet) jämfört med individuell handledning. Inställningen till den kollektiva handledningen på nationell nivå skiljer sig inte nämnvärt från den bild som tecknas vid UMU.

Att skriva en avhandling

Det finns i dag flera former för att skriva avhandling. Vi ville veta vilken form som är den mest vanligt förekommande. Resultaten från vår undersökning visar att sammanläggningsavhandling är den klart vanligaste formen av avhandling, såväl vid Umeå universitet som vid andra lärosäten. Vid Umeå universitet anger 70 procent att deras doktorander endast skriver sammanläggningsavhandlingar, 17 procent endast monografier och 13 procent uppger att båda sorterna förekommer bland deras doktorander.

Avhandlingsarbetet löper över flera år och för att ge rätt stöd och hjälp under arbetets gång är det viktigt att handledaren kontinuerligt kan göra bedömningar av hur doktorandens arbete fortskrider. Vi ville därför veta hur handledarna ser på sina möjligheter att bedöma sina doktoranders arbete. Överlag är handledarna mycket nöjda med hur bedömningen av doktorandernas arbete fungerar, 94 procent anger att det fungerar mycket bra eller ganska bra. Även på nationell nivå är handledarna mycket nöjda med hur bedömningen av arbetet fungerar (95 procent anger att det fungerar bra).

Handledarna anser även att disputationen fungerar bra i förhållande till syftet med forskarutbildningen (87 procent svarar att det fungerar mycket bra eller ganska bra). Åtta procent anger dock att de tycker att disputationsakten fungerar ganska dåligt i förhållande till syftet med utbildningen. Även här stämmer det överens med svaren på nationell nivå.

Forskarutbildningens mål är förvisso själva avhandlingen. Men utbildningen innefattar också andra färdigheter. Därför ville vi undersöka hur handledarna ser inte bara på avhandlingen utan också på forskarutbildningen som helhet. Flertalet menar att avhandlingen får lagom mycket fokus i förhållande till övriga delar i forskarutbildningen (68 procent) – svaren på nationell nivå ligger ungefär samma nivå. En dryg fjärdedel av handledarna instämmer helt i påståendet att avhandlingen är målet för doktoranden, 66 procent instämmer delvis eller i stort i det påståendet.

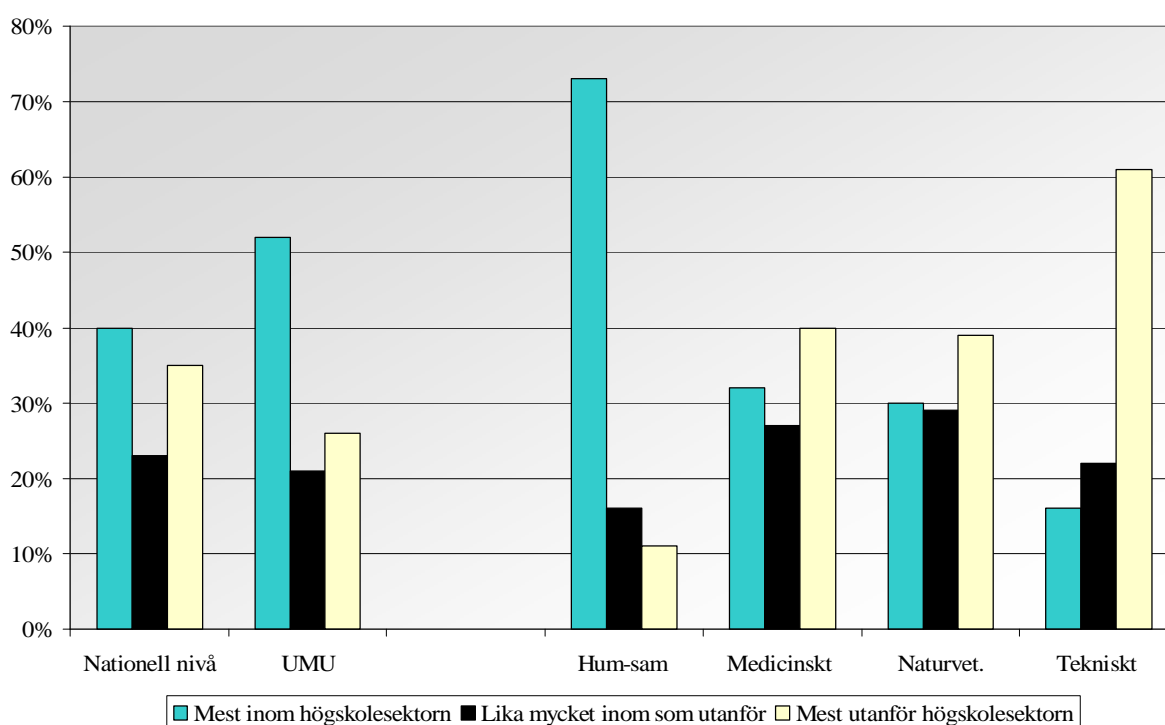
Nära två tredjedelar, 65 procent, menar att avhandlingen är en del av doktorandens vetenskapliga utveckling. Lite mer än 15 procent instämmer helt i påståendet att avhandlingen avspeglar doktorandens skicklighet. Sammantaget ger det en bild av att handledarna, såväl vid Umeå universitet som vid övriga lärosäten, anser att avhandlingen är en viktig del i forskarutbildningen – även om avhandlingen isolerat inte ger en heltäckande bild av doktorandens skicklighet och vetenskapliga kompetens.

Arbetsmarknad efter examen

Studier visar att en knapp tredjedel av de nyblivna doktorerna stannar kvar inom universitetsvärlden⁸. Därför är det intressant att få kännedom om hur handledarna ser på doktorernas framtida arbetsmarknad.

Resultaten på nationell nivå visar att professorerna överlag tycker att doktoranderna har sin arbetsmarknad i ungefär lika stor utsträckning utanför akademien som inom högskolesektorn. Handledarna vid Umeå universitet ger en något annorlunda bild av var doktoranderna etablerar sig; 52 procent uppger att de till övervägande delen eller i något större utsträckning har sin arbetsmarknad inom högskolesektorn.

Figur 4: Arbetsmarknad efter examen – jämförelse nationell nivå, Umeå universitet och per vetenskapsområde (nationell nivå)

Det finns andra skillnader i resultaten om man bryter ner de nationella svaren på vetenskapsområde; disputerade inom humaniora och samhällsvetenskap har sin främsta arbetsmarknad inom universitet och högskolor, medan disputerade inom teknikområdet i större utsträckning arbetar utanför högskolesektorn. Inom det medicinska och naturvetenskapliga området etablerar sig nydisputerade doktorer i något större utsträckning utanför högskolesektorn, även om skillnaden är mindre markant än inom det tekniska området.

⁸ Källa: SISTER (2007), Arbetsrapport 2007:60, Den postdoktorala tiden för doktorsexaminerade läsåret 1998/99.

Förberedelser för arbete utanför högskolesektorn

Vi ville också få kunskap om de blivande doktorerna förbereddes inför ett eventuellt arbete utanför högskolan. Vi kan konstatera att hur doktoranderna förbereds för arbete utanför universitetsvärlden verkar lämna en hel del att önska. Nästan fyra av tio av alla handledare vid Umeå universitet menar att doktoranderna förbereds på ett dåligt sätt för arbete utanför högskolesektorn. De nationella resultaten visar återigen på skillnader mellan olika vetenskapsområden. Sämst förberedda för arbete utanför högskolesektorn, enligt handledarna, är doktorander inom humaniora och samhällsvetenskap – den grupp som i allra störst utsträckning stannar kvar inom universitetsvärlden efter disputation.

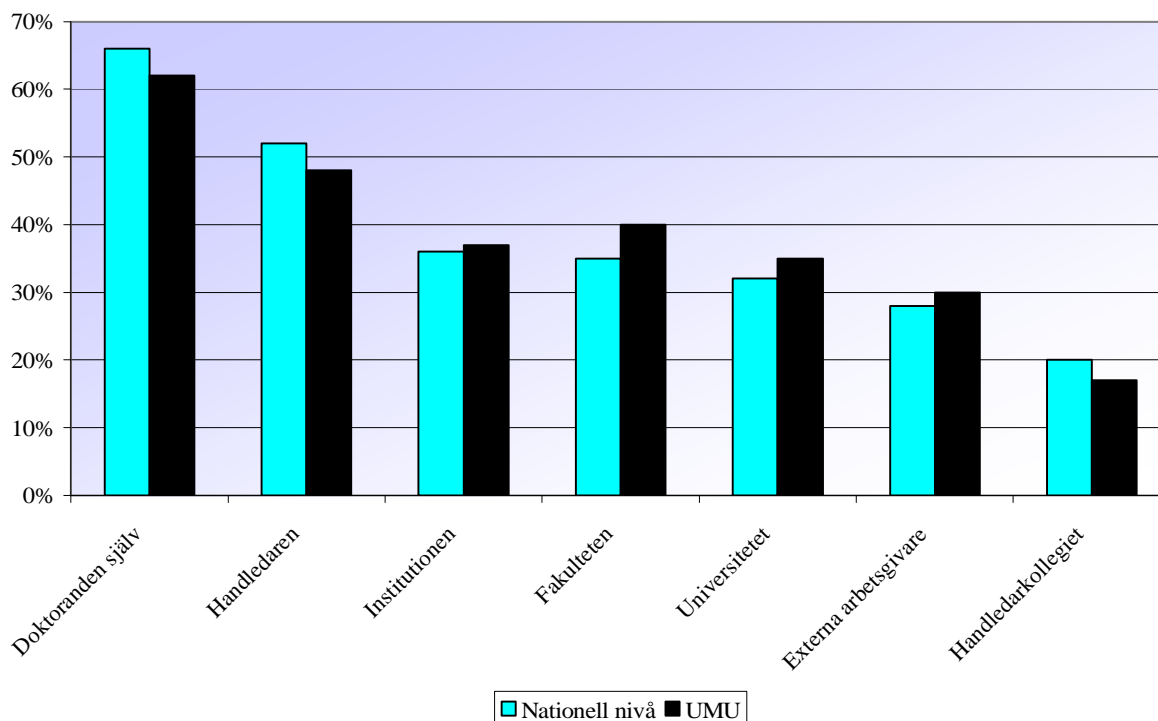
Undersökningen visar också att handledarna vid Umeå universitet anser att doktorander i högre utsträckning bör förberedas för arbete utanför högskolan än vad som är fallet idag. Hela 71 procent tycker att doktoranderna i mycket stor eller ganska stor utsträckning bör förberedas för arbete utanför högskolesektorn (vilket är på ungefär samma nivå som på nationell nivå), jämfört med 58 procent som tycker att de idag förbereds på ett ganska bra eller mycket bra sätt.

Vems ansvar är förberedelsen och vad bör göras?

Ytterligare ett område som väckt vårt intresse är vem handledarna anser ska ansvara för förberedelsen för arbete utanför högskolesektorn. Ser man till resultaten på den nationella nivån lägger professorerna framför allt ansvaret på doktoranderna (66 procent) och på sig själva som handledare (52 procent)⁹. I övrigt anser man att ansvaret ligger på, i fallande ordning, institutionen, fakulteten, universitetet, externa arbetsgivare och slutligen handledarkollegiet (se figur nedan). Svaren hos handledare vid Umeå universitet visar ungefär samma mönster som de nationella resultaten – ansvaret läggs framför allt på doktoranden själv.

⁹ Att slutsumman blir över 100 procent beror på att man kunde ange fler än ett alternativ.

Figur 5: Vem bör ansvara för att doktoranden förbereds för arbete utanför högskolesektorn?

Vi frågade också hur man på bästa sätt skulle kunna förbättra möjligheterna för nyblivna doktorer att få jobb utanför högskolesektorn. Det främsta sättet att stärka doktorandernas möjligheter till arbete utanför akademien efter examen ser man i att skapa fler kontaktytor med tänkbara framtida arbetsgivare (70 procent). Den näst viktigaste åtgärden är enligt handledarna att doktoranden ges ökade möjligheter att utveckla generiska kunskaper, såsom ledarskap och projektledning (42 procent).

Slutord

En slutsats man kan dra av undersökningen är att finansieringen av doktoranderna inte fungerar som den ska. Det visar såväl de nationella resultaten som svaren från handledare vid Umeå universitet. Nästan hälften av handledarna vid Umeå universitet anser att finansieringen fungerar ganska dåligt eller mycket dåligt. Men det stannar inte vid det. En tydlig majoritet av handledarna känner också ett stort ansvar för att doktorandernas finansiella situation är tillfredställande. Samtidigt upplever handledarna detta ansvar som betungande. TCO, Fackförbundet ST och SFS anser att de krav som ställs på handledarna att ordna finansiering för doktoranderna måste vara rimliga. Vår grundinställning till försörjningsfrågan vad gäller forskarstuderande är att ingen ska behöva lönearbeta utöver sin forskarutbildning. Vi menar att det är en självklarhet att doktorander ska ha en doktorandanställning med den rätt till semester, pensioner och föräldraledighet som det för med sig.

Vi menar att om doktoranderna har en trygghet i sin finansiering, och inte behöver oroa sig för vad som händer om de exempelvis blir sjuka eller blir föräldrar, kan de i högre utsträckning ta till sig forskarutbildningen. Snarare än att förta utbildningsperspektivet så anser vi, i likhet med Högskoleverket¹⁰, att en tryggad finansiering skapar bättre förutsättningar för doktoranden att tillgodogöra sig forskarutbildningen. Är finansieringen löst ger det bättre möjligheter för både doktorand och handledare att bedriva forskning av god kvalitet.

Om Sverige fortsättningsvis ska kunna hålla en hög standard på forskarutbildningen krävs mera resurser. Samtidigt är det viktigt att fundera på vilka villkor finansiärerna ställer på forskarna. Handledarna vid Umeå universitet upplever inte i lika stor utsträckning (35 procent) som på nationell nivå (43 procent) att externa finansiärer styr doktorandernas arbete. När man ändå anser att en viss styrning sker är det ändå mindre vanligt att styrningen sker via förväntningar på resultaten (8 procent) än på nationell nivå (22 procent). Det är värt att notera att det är vanligare att doktorander finansieras via fakultetsanslag samtidigt som en lägre andel finansieras via anslag från privata forskningsfinansiärer vid Umeå universitet. Man kan bara spekulera i om det finns något samband mellan den större andelen fakultetsanslag och hur man upplever att finansiärerna styr. Dessa frågor visar att det är angeläget att diskutera hur externa finansiärer formulerar sina krav då de fördelar forskningsanslag.

Ett annat tydligt resultat från undersökningen är att handledarna i stor utsträckning upplever att de har ett genomgripande och långtgående ansvar för sina doktorander. Utöver den praktiska handledningen de ska utföra känner många att de också har ett stort ansvar att se till att doktoranden har finansiering och att doktoranden på ett bra sätt förbereds för ett arbete även utanför universitet och högskola. Bara vad det gäller handledning anser majoriteten att behovet av handledning vida överskrider det avsatta tjänstetrymmet. Ett sätt att förbättra kvaliteten på handledningen kan vara att i större utsträckning använda kollektiv handledning. Undersökningen visar att de som har använt sig av kollektiv handledning överlag är mycket positiva. Man anser att handledning då blir mer effektiv och att kvaliteten ökar.

Den bredd som finns i handledarens arbetsuppgifter och det stora ansvar som handledaren tar för doktoranden illustrerar väl den beroendeställning som doktoranden befinner sig i. Brister handledaren i sin roll, eller om det uppstår problem i relationen mellan handledare och

¹⁰ Högskoleverket (2008), *Utvärdering av 16 nationella forskarskolor* (2008:16 R)

doktorand befinner sig doktoranden i ett mycket utsatt läge. Naturligtvis drabbar detta även handledaren. Universitet och högskolor bör därför satsa på att ytterligare professionalisera relationen mellan doktorand och handledare. Det krävs också välfungerande strukturer för att inte pressen ska bli alldeles för hård på vare sig doktorand eller handledare.

Ett annat sätt att ge stöd till handledarna, underlätta deras arbetssituation och utveckla forskarutbildningen är genom formella handledarutbildningar. Det är därför beklagligt att bara en dryg tredjedel av handledarna vid Umeå universitet har gått handledarutbildningen – jämfört med 47 procent på nationell nivå. Speciellt som handledarna som har gått utbildningen vid Umeå universitet är mer positivt inställda till dess kvalitet, 76 procent tycker att utbildningens kvalitet var hög jämfört med 59 procent på nationell nivå.

Det är inte rimligt att handledarna ska behöva känna ett så långtgående ansvar för doktorandens blivande karriär. Men det är inte heller rimligt att förlägga förberedelseansvaret på en enskild doktorand. Vi vill därför uppmana universiteten att ta ett utökat ansvar för att tillföra moment inom forskarutbildningen som syftar till att ge forskarstuderande den förberedelse som krävs för att hon/han ska vara attraktiv på hela arbetsmarknaden.

Dagens doktorander är centrala för Sveriges framtida forskning och tillväxt. Det är avgörande att de får en forskarutbildning av högsta kvalitet och handledarnas roll i detta kan inte nog betonas. Handledarna har ett stort ansvar när det gäller att utbilda Sveriges framtida forskare. Det gäller att de får tid och utrymme för att renodla den rollen som vetenskapliga ledare.

SFS TCO ST